

Arzu NEHRƏMLİ,
Şair, yazıçı,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Xatiri mənə öz dünyam qədər əziz olan Zemfira xanım Məhərrəminin yazıçı kimi də, jurnalist kimi də yaradıcılığının əhatə dairəsi kifayət qədər genişdir. Onun qələmindən çıxan publisistik yazılarda hadisələrin ictimai fonu, bədii əsərlərində isə insan talelərinin duyğu, həssaslıq dolu dil ilə danışan obrazlar aləmi diqqət çəkir. Bu əsərlərdə mənim ruhumla və ürayimə daha yaxın olanlar isə müharibə mövzusunda həsr olunmuş sənədli hekayələrdir. Həmin hekayələrdə dramatik tarixi hadisələrlə bərabər, insanların qəlbindəki ağrı, qürur, itki və ümid bir-birinə qarışır, bir-birini tamamlayır.

Buna da heç şübhəiz olmasın ki, bu yaxınlığın səbəbi təkcə ədəbi zövq, bəyənib-bəyənmemək seçimi deyil. Burada mühüm rol oynayan müharibə mövzusunda yazılmış əsərlərlə mənim "tale qohumluğumdur". Müharibənin qanlı əlləri mənim də taleyimin bir parçasını qoparıb əlimdən aldı. Bunu Zemfira xanımın öz də bilir. Ona görə bu hekayələrdə təqdim olunan hər qadın, hər ana, hər döyüşçü mənim üçün kitabda yaşayan obraz deyil, biz az da mən özüməm. Sətirələrin arasından yüksələn səslər, qırılmış talelərinin əks-sədası mənimlə o qədər can-ciyər, cici-bacıdır ki...

Zemfira Məhərrəminin müharibə mövzulu əsərlərinin böyük əksəriyyəti qəhrəman Ordumuzun Vətən müharibəsində qazandığı şanlı zəfərdən əvvəl yazılıb. Mən bunu yazıçının mənəvi cəsarətinin, milli dəyərlərimizə sdaqətinin göstəricisi hesab edirəm. Düşünürəm ki, bu ağırlı əsərlərin fərqli cəhəti onların xalqın ruhunun ən dərin qatlarından süzülüb gəlməsindədir. Həmin əsərlər yazılan illərdə hər birimiz torpaq itkisini bədənımızdə qəlpə kimi gəzdirir, qan sızan yara kimi daşıyırdıq. Hər yazı, hər xatirə, hər hekayə həmin açıq yaranın üstündən basan bir barmaq idi, yaranı qaysaq bağlamağa qoymurdu. Çünki belə lazım idi: unutmamaq, vermiş etməmək, barışmamaq üçün!

Zemfira Məhərrəminin o dövrdə yazdığı sənədli hekayələr tarixin dərinliklərindən gələn səsi, harayı qoruyurdu. Yazıçı bizə xatırladırdı ki, o səs kəsilsə, ayağımızın altındakı torpaq bizdən üz döndərə bilər.

Zemfira xanımın qəhrəmanları həyatdan gələn, lakin zaman keçdikcə əfsanələrə qarışan insanlardır: ağrının içində Vətənlə bütövləşən analar, şəhid qardaşının, sevgilisinin yolunu davam etdirən qızlar, ocağın odunu sönməyə qoymayan, külü yelləyib altındakı qoru alovlan-

dıran qadınlar. "Ağ atlı qız" hekayəsi sənədli-sübutlu dəqiqliklə yazılsa da, dəqiqliyə poetik ruh hopduran məndir. Burada müəllif oxucunu hadisələrin arxasında aparmır, ruhun dərinliyinə qovuşdurur. Hekayənin qəhrəmanı - ön cəbhənin əsgəri Nərimin həm şəfqətin, həm də insan iradəsinin təcəssümüdür. Müəllif onun içindəki qadın zərifliyini və qorxunu yenən, qorxudan yüksəyə qalxan mərdliyi oxucunun gözləri önünə gətirir.

Nərimin başına gələnlər əslində qadın ruhunun sükunətdən döyüşə, mərhəmətdən müqavimətə keçidinin hekayəsidir. Qardaşının şəhid olması ilə onun içindəki dünyanın iqlimi dəyişir, qardaş itkisinin ağrısı çağırışa çevrilir, onu döyüşə aparır. Amma bu hər kəsin içində baş qaldıra biləcək qisasın çağırışı deyil, vicdanın harayıdır. Hər döyüş səhnəsində, hər yaralının qanı içində o həm düşmənlə, həm də taleyin amansızlığı ilə vuruşur...

Hekayədəki ağ at obrazı həm təmizlik, həm azadlıq, həm də müqəddəslik simvoludur. Ağ köhlən belində döyüşə gedən qız oxucu ilə nağıllarımızdakı qəhrəmanlıq ruhu arasında körpü salır. Zemfira Məhərrəmi sanki "Ağ atlı oğlan" nağılını yenidən yazır: darda qalan insanın dadında çatan igidi, igidliyi qadın simasında, şəfqət və mərdliyin birləşdiyi varlıqda göstərir. Beləliklə, "Ağ atlı qız" torpağın dərdini daşıyan yaddaş abidəsinə çevrilir. Hekayənin sonundakı səhnə - baş həkimin "sizin ağ atlı qızınız yaşayacaq" cümləsi həm təsəlli, həm də dua kimi səslənir. Nərimin döyüşdən sağ çıxır, lakin içindəki döyüş səngimir.

"Rəhilə və Həsən Qorxmaz əfsanəsi" hekayəsi isə sənədli faktların dilində yazılmış sevgi və qəhrəmanlıq poemasıdır. Bu hekayədə həyatla ölüm, sevgi ilə Vətən, qadınqla döyüşçülük bir-birindən ayrılmır. Onlar bir yerdə: eyni səngərdə, eyni torpağın nəfəsində, eyni iqlimin havasındadır. Zemfira xanımın sənədli hekayələri içində bu əsər əfsanəyə çevrilmiş reallığın hekayəsi kimi maraqlı doğurur. Burada hadisələr yaddaşın dərinliyindən səslənən xalq əfsanəsi kimi təqdim olunur. İlk cümlə - "Biri vardı, biri yoxuydu" oxucunu yaddaşı ilə yaşıl olan nağıl dünyasının seyrinə salır.

Müharibə deyəndə ilk növbədə təsəvvürümüze ölümle üz-üzə olan, öldürən, ölən kişi dünyası gəlir. Rəhilə isə müharibənin kişi dünyasında öz qadın kimliyini itirmədən qəhrəmanlaşan bir insandır. Rəhiləni müharibəyə getməyə heç kim məcbur etməyib, bu addımı atmaqla o, vicdanın çağırışını yerinə yetirib. Müəllifin təqdimatında bizim müasirimiz olan Rəhilə qəhrəmanlığın rəmzinə çevrilir: Qubadlı döyüşlərində vuruşan bu gənc qadın Azərbaycan qadınının ümumiləşdirilmiş rəmzi - Ana Torpağın qızı, Qarabağ namusunun qoruyucusu kimi yüksəlir.

Rəhilə ilə Həsənin sevgisi bu hekayədə insanın insana deyil, vətən-

daşın Vətənə, doğma torpağa sevgisinin ifadəsi kimi təqdim olunur. Onların səngərdə doğulan, odun, alovun içində bişib bərkiyən sevgisi şəhidliklə tamamlanır. Bu, hekayəyə sonsuz bir dərinlik qazandırır, sanki torpaq bu iki gənci öz qoynuna sevgililər kimi deyil, müqəddəs əhd-peymanə sdaqətin daşıyıcıları kimi alır.

Zemfira Məhərrəmi bu hekayədə oxucunun duyğuları ilə oynayıb, şəhidliyin ucalığını göstərir. Həsənin döyüşçü dostunun xatirəsinə "Qorxmaz" adını götürməsi, Rəhilənin isə onun təxəllüsünü öz adına əlavə etməsi ("Rəhilə Qorxmaz") qəhrəmanlığın əfsanələşməsinə təmin edir. Burada adla insanın taleyi birləşir, ad ölümün içində ölümsüzlüyə çevrilir.

Əsərin dili səmimi və təbiidir. Müəllif çox zaman xalq danışığının ritmini qoruyur, hadisələri qəhrəmanların ruhuna uyğun təqdim edir. Bu, əsərin sənədilik əsasına bədii nəfəs verir. Zaman-zaman sanki müəllif deyil, öz övladlarını döyüşə yola salan, sonra da əfsanə kimi geri qaytaran xalq danışır. Hekayənin sonunda Rəhilənin ölüm səhnəsi faciə deyil, yüksəlişdir. Müəllif onun şəhidliyini sonluq kimi deyil, başlanğıc kimi təqdim edir. Həsənlə birləşən ruqlar artıq "Rəhilə və Həsən Qorxmaz əfsanəsi" kimi xalq yaddaşında yaşayır.

Bu hekayə müharibənin yalnız məğlubiyyət və ya qələbə ölçüsü ilə deyil, insanın mənəvi ölçüsü ilə dəyərləndirildiyi mətnlərdəndir. Rəhilə və Həsənin obrazında biz sadəcə iki gənci deyil, xalqın məğlubiyyətlə barışmamaq ruhunu, Vətən sevgisinin ölməzliyini görürük. Onlar torpağın altında deyil, torpağın üstündə yaşayan sözün qəhrəmanları kimi yadda qalır.

"Əbədiyyət nəğməsi"ndə obraz və üslub bir-birini tamamlayır: burada həm bir qadının qəhrəmanlıq portreti çəkilir, həm də bu portretin xalq yaddaşında necə əfsanələşdiyi göstərilir. Məndəki ünvanlı müraciət - "Amma sən bu nəğməni heç vaxt eşitməyəcəksən, Qaratel!" oxucunu şəhidin ruhu ilə birbaşa söhbətə, həsrət və nigranlıq dolu dialoqa çəkir.

Mətnin düzümündə nəğmə, nağıl və sənəd bir-birini tamamlayır. Qaratelin üçrəngli bayrağı tikməsi, mitinqdə dalğalandırması və həmin bayrağın anaya təhvil verilməsi konkret xatirələr olmaqla yanaşı, həm də dərin rəmzi mənə daşıyır. Burada bayraq fərdi qəhrəmanlığı və milli oyanışı ifadə edir.

Qaratelin obrazında gündəlik həyatdan doğan cəsarət insanı ölçülərdən yüksəyə qalxır. Müəllif onun "avtomat qundağının zərbəsini daddığı" anı xüsusi vurğulayır, bu, qadınqlıq ilə döyüşçülük arasındakı sərhədlərin pozulmasıdır. Müəllif göstərir ki, qəhrəmanlıq şüurlu seçimdir, vicdanın və mərdliyin nəticəsidir. Qaratelin "Döyüş zamanı yalnız qorxaqlar ölüm barədə düşünlür" sözləri onun mənəvi dünyasına işıq salır: onun üçün ölüm qorxunun deyil, Vətən yolundakı müqəddəs borcun kölgəsindədir.

14 iyun 1992-ci il epizodu mətnin dramatik zirvəsidir. Qumbaraatını götürüb komandirə çatdırması, səngərdən çıxaraq düşməne qarşı atılması ilə o həm döyüşçü vəzifəsini yerinə yetirir, həm də qəhrəmanlıq nümunəsi yaradır. Avtomat şaqqlı-tı, qışqırıq, gözlərin qalması, uzaqdan eşidilən nəğmə ilə müşayiət olunan səhnənin təsviri oxucuda çoxqatlı təəssürat yaradır. Ölümün gəlişi uşaqlıq çağından gələn nəğmə ilə əlaqələndirilir; son səhnədə sanki qəhrəmanın uşaqlıqdan yaddaşı ilə yoldaşlıq edən səs, həyat nəğməsi zilə yüksəlir.

Qaratelin adı, qəhrəmanlıq hekayələri, mitinqlərdə tutduğu bayraq və sonradan ona qoyulan büst fərdi taleyinin mərhələ-mərhələ milli rəmzə çevrilməsidir. Abidə önündə dayananların "tunc abidədən nəğmə dinləməsi" ilə müəllif onu demək istəyir ki, qəhrəmana qoyulan abidə adı yadigar deyil, xalqı hərəkətə çağıran, ona öz keçmişini xatırladan məndir.

"Əbədiyyət nəğməsi"ndəki Qaratel tək bir insanın obrazı deyil. O bu gün gözlərimizdə bir qəhrəmanlıq nümunəsi və milli yaddaşın abidəsi kimi ucalır. Zemfira Məhərrəminin bu yazısı şəhidlik ilə yaddaşı bir araya gətirərək oxucuda həm dərin kədər, həm də daim eşidilən bir çağırış duyğusu yaradır.

Müəllifin bütün əsərlərinin dili sadədir və bu sadəlikdə təcrübə ilə ağırdan süzölmüş bir həzinlik var. Hər cümlədən gerçək bir xatirənin nəfəsi duyulur. Oxucu gərgin hadisələrə aludə olmur, xatirənin nəfəsini hiss edir. Oxucunun gözü qarşısında məmri partlayışının arasında uşaq həsrəti, kazarma sükutunda ananın göz yaşı, hospital işığında həyatla ölüm arasındakı məsafənin bir addım olduğu canlanır.

Zemfira Məhərrəminin müharibə qəhrəmanı həm yaşayır, həm yaşadır; həm ağrını daşıyır, həm də onu sözsə çevirir. Bu əsərlər müharibənin qadın ruhunda buraxdığı izlərin od-alov içində doğulan, qanlı yazılan, sevgi ilə yoğrulmuş poetik salnaməsidir...